

Jak vydat román *Půlnoční pacient*?

Štěpánka Pašková

Univerzita Karlova Praha

Román *Půlnoční pacient* byl v cizině jedním z nejúspěšnějších románů Egona Hostovského (vedle prózy *Nezvěstný*). Nabízí se ale otázka, zda jím může být také v češtině. Po porovnání a zhodnocení prvního vydání (česky roku 1959 v New Yorku; HOSTOVSKÝ 1959), vytištěného, ale zabaveného druhého vydání (roku 1969 v Praze; HOSTOVSKÝ 1969) a vydání ve Spisech Egona Hostovského (ed. Olga Hostovská; HOSTOVSKÝ 1997) se otevírají některé textologické otázky. Při přípravě vydání románů *Dům bez pána* a *Půlnoční pacient* v edici Česká knižnice (ed. Štěpánka Pašková; HOSTOVSKÝ 2018) bylo potřeba si na ně nejprve zodpovědět. Druhá část příspěvku pak představuje současné ediční řešení.

Román *Půlnoční pacient* byl nejprve vydán v New Yorku roku 1954 v anglickém překladu Philipa H. Smithe, Jr., s titulem *The Midnight Patient*. Následně vyšel v Británii, Kanadě a Austrálii, dále ve francouzském, italském a japonském překladu.

Poprvé česky vyšel až roku 1959 v New Yorku v krajanském nakladatelství Universum Press, které vydáním tohoto románu zahájilo svou činnost. Vše nasvědčuje tomu, že byl text sázen bez jakékoli redakční úpravy (vydání obsahuje větší množství překlepů, pravopisných chyb a opomenutí, např. v oblasti uvozovek).

Rukopis románu *Půlnoční pacient* se podle všeho nedochoval: v Památníku národního písemnictví uložen není a nepracovala s ním ani editorka Spisů Egona Hostovského Olga Hostovská. Vzhledem k opakovanému stěhování autora po celém světě je neexistence rukopisu pochopitelná.

Román vznikl v americkém exilu a autor se tak ocitl ve specifických jazykových podmínkách. Pro představení problematiky ediční přípravy románu *Půlnoční pacient* tedy bude třeba nejprve přiblížit tyto podmínky a charakterizovat literární jazyk textu.

Jazykové prvky charakteristické pro Hostovského prózu daného období popsala již editorka Olga Hostovská ve studii „Jazyková stránka Hostovského knih z období jeho druhé emigrace“, v níž jsou uvedeny i konkrétní příklady z románu *Půlnoční pacient*. Velmi přesně zde autorka studie charakterizuje Hostovského „sklon k přísně literárnímu vyjadřování“ (HOSTOVSKÁ 1993: 5) a vypočítává jazykové prostředky, které již z pohledu čtenáře padesátých let 20. století byly neproduktivní a působily jako zastaralé a knižní (přechodník, plusquamperfektum, krátký tvar adjektiva v přísudku, genitiv záporový). Při porovnání Hostovského textů ze třicátých let a textu románu *Půlnoční pacient* ze začátku let padesátých je možné sledovat kontinuitu autorova stylu v tomto směru.

Druhým charakteristickým jazykovým prvkem románu jsou nezvyklé jazykové jevy, které se objevují v Hostovského literárním jazyce v souvislosti s jeho delším odlouče-

ním od živé češtiny a vlivem blízkého kontaktu s angličtinou – po roce 1949 Hostovský neměl možnost mluvit česky ani v zaměstnání, ani doma (HOSTOVSKÁ 1993: 5).

Zmiňovaná charakteristika se týká především lexikálního fondu: *bary a biografy, v nichž byl chlazený vzduch; ke kterékoli osobě, o kterou se vyskytuje zájem; jestli vám to heslo něco povídá; zapjal jsem větrníky [tj. větráky]; nebyl v souhlasu s oficiálním výkladem zákonů; abych tenkrát já vám řekl; pořídila v těch několika málo okamžicích dodat mé ordinaci ráz pokoje v minutovém hotelu; zamkla na klíč; volejte honem záchrannou stanici [protože se pacient otrávil]; otevřel rádio a spustil nějakou hudbu; čmouchá a rýpe na svůj vrub tak dlouho, pokud sám něco nenajde*. Část z vyjmenovaných příkladů souvisí s jevy, jež v českém prostředí v předválečném nebo čerstvě poválečném období neexistovaly nebo pro něž se v českém jazyce teprve ustalovalo pojmenování, a to např. v oblasti telefonování, špionážní techniky nebo poslechu rádia. V oblasti lexika se setkáváme s kontaminací či úplným nahrazením českých slov anglickými výrazy (*sleduje mixéra [tj. barmana]; včas nalézt substituta; fotostat mé staré komunistické legitimace*). Velmi často se setkáváme se zkrácenými frazémy nebo frazémy užitými v neobvyklé podobě: *ani jedna krásu všem ženám nepobrala; že si dva kontinenty leží ve vlasech (vjet si do vlasů – ležet na srdci); [pacientů bylo] čím dále méně*. V menší míře nacházíme odchylky i v používání slovních tvarů (*v tom roku následovalo*), v použití slovesného vidu (*můžeš se zúčastnit spolkového života; ptejte se, kdo to je*) či v případech užití zájmen (*měl znovu celý čas svá ústa dokořán*).

Druhé vydání románu, v Československu, připravila redaktorka Irena Zítková z Mladé fronty (HOSTOVSKÝ 1969; edice Kapka, sv. 115, s doslovem Miloše Pohorského, titul plánovaný na konec roku 1969). Vytisknuté svazky určené k expedici (náklad 20 000 výtisků) ale musely zůstat v balících, distribuce byla zakázána a téměř celý náklad byl zničen. Jednotlivé svazky se v oběhu nacházejí výjimečně. Ještě na začátku prosince 1969 Irena Zítková informovala Hostovského, že kniha vyjde v lednu (LA PNP 1969b), odjinud se autor dozvěděl, že pro „tiskárenské obtíže“ se vydání odsunuje na březen 1970 (LA PNP 1969a). V únoru 1970 Hostovský píše Miloši Pohorskému: „To jen Irena je furt plna květů života, a, jak jsem si ji z dopisů oblíbil, její optimismus mně už jde trochu na nervy. Mám především zlost na sebe, že jsem vždy aspoň drápkem uvízl v jejích růžových vidinách. Teď už sama přiznává, ale pořád ne naplno, že chystaná kniha, jež se opravdu tiskne, bude čekat v balících na nějaký zázrak, který by ji z těch balíků vytáhl na knihkupecké pulty“ (LA PNP 1970a). Zatímco *Půlnoční pacient* již nemohl být distribuován, román *Všeobecné spiknutí*, vydaný dříve v roce 1969 v Melantrichu, se ještě podařilo do prodeje dostat.

Při srovnání tohoto, druhého vydání románu s prvním vydáním zjišťujeme větší počet změn. Provedené úpravy textu byly zřejmě vedeny snahou o větší plynulost textu a jeho přiblížení soudobému, živému jazyku. Úpravy zahrnují jak změny ve prospěch textu (opravy porušených míst, odstraňování pleonasmů a výplňkových slov a další běžné redakční úpravy), tak změny, které Hostovského jazyk obrušují (jde o zásahy na všech jazykových rovinách: hláskosloví, tvarosloví atd., i lexikální změny). Irena Zítková však prováděla redakci textu žijícího autora, jejím právem tedy bylo navrhnout (s úctou k textu) úpravy, které považovala za prospěšné. Konkrétně šlo o následující změny: nahrazení genitivních vazeb vazbami akuzativními, změny inverzního slovosledu na slovosled běžnější; výrazné redakce eliminovala slova s neobvyklou hláskovou stavbou, nezvyklé slovní tvary a vazby a zasahovala do autorova slovníku, zejména

v případě slov zastaralého a emotivního rázu, např.: *tu m. zde; dvaceti m. dvacíti; gestapáků m. černooděnců; zadumaně m. zadumavě; mohu přijmout m. mohu přijat; ani trochu m. ani za mák; Po nebi plul bílý mrak m. Po nebi plnými plachtami plul bílý mrak; Přestaň m. Ach, přestaň; kde vás bota tlačí m. kde vás střevíc tlačí*). Podle slov redaktorky Ireny Zítkové autor se změnami souhlasil, ale sám zřejmě žádné úpravy neprováděl, což vyplývá i z textového srovnání prvního a druhého vydání.

Autorovu reakci na redakční úpravy jeho textu přibližuje Olga Hostovská: „[...] setkání s autentickou češtinou a se zdejší redakční praxí na konci šedesátých let bylo pro Hostovského šokující, jak o tom svědčí úryvek z jeho dopisu z 8. října 1968 [...]: Já jsem úplně blbý z té nové češtiny a je dobře, že už nic nepíši. [...] paní Zítková mi píše, že doma už nikdo nezná výraz běhoun na stůl a že se dnes říká ubrus“ (HOSTOVSKÁ 1993: 5).

Hostovský komentoval druhé vydání románu *Půlnoční pacient* v jednom z dopisů Miloši Pohorskému: „Cestou necestou přišel za mnou pacient s Vaším a Ireniným doporučením. Tak jsem ho vyšetřil opravdu lékařsky, a shledal jsem ho díky Vám oběma v pořádku, až na to, že jsem nemohl pochopit, jak si Irena představovala, že by mohl být vyléčen v této chvíli v Praze.“ (LA PNP, 1970b) Z toho by plynulo, že autor si takové vydání přál, že s úpravami plně souzněl. Otázkou však je, nakolik se mohl na přípravě textu k vydání podílet. V té době byl autor v nemocnici a v rekonvalescenci, předávání rukopisů přes hranice bylo nejisté, svou roli mohla hrát i časová tíseň na některé ze dvou stran redakční korespondence. V mém krátkém rozhovoru s redaktorkou Irenou Zítkovou zaznělo také konstatování, že autor byl rád, že u nás román vůbec vyjde.

Pro srpnové okupaci redakce při přípravě textu k vydání provedla nečetné cenzurní zásahy ve snaze odstranit negativní vyjádření na adresu Sovětského svazu a umožnit tak vydání textu. Při srovnání prvního a druhého vydání nacházíme úpravy tohoto typu: „A jakmile se ta **čeládka** bojí a jakmile je ponechána bez instrukcí, což je **sovětská** specialita, když se jim nějaká akce nedaří, začne řídit jako pominutá a navzájem se požírat.“ (HOSTOVSKÝ 1959: 135) × „A jakmile se ti **lidé** bojí a jakmile je ponecháme bez instrukcí, což je **jejich** specialita, když se jim nějaká akce nedaří, začnou řídit jako pominutí a navzájem se požírat“ (HOSTOVSKÝ 1969: 172). Konkrétní pojmenování (Amerika, Sověty, Moskva) byla nahrazována obecnými (jedni, druzí apod.).

Vzhledem k přítomnosti cenzurních zásahů a proto, že ostatní provedené změny nechápeme jako změny motivované tvůrčím autorovým záměrem, jsme se rozhodli nepřístupovat k vydání z roku 1969 jako k výchozímu textu.

Pro vydání románu *Půlnoční pacient* ve Spisech Egona Hostovského (HOSTOVSKÝ 1997) určila editorka Olga Hostovská jako výchozí text vydání z roku 1959, zároveň přihlížela i k druhému vydání, z roku 1969. Z něj přejímala ty úpravy, které se shodovaly s ediční koncepcí Spisů, nesouhlasila naopak s úpravami, které „zbavují Hostovského jazyk výrazů pro něj charakteristických a nahrazují je slovy neutrálními“. Výrazné zásahy uplatnila tam, „kde se autor nechal ovlivnit angličtinou nebo bezděky použil anglicismů, které jsou buď pro čtenáře málo srozumitelné, nebo působí neorganicky“ (HOSTOVSKÁ 1997: 260), a dále prováděla opravy v oblasti slovosledu (postavení příklonek ve větě).

Olga Hostovská vysvětluje koncepci své ediční práce s díly Egona Hostovského v rozhovoru uveřejněném v publikaci *Žalmy z Petfieldu*: „[...] protože vím, jak ho [Hostovského] trápila jeho odtrženost od živého jazyka, udělala jsem jako editorka to, co bych byla udělala (ještě důsledněji), kdybych bývala spolupracovala s živým

autorem“ (PAPOUŠEK 2012: 162). Právě toto přemýšlení o ediční přípravě textu jako o úpravě „v autorově zájmu“ je kamenem úrazu Spisů Egona Hostovského.

Také způsob, jakým editorka upravovala jazykové jevy, objevující se v jazyce románu v souvislosti s autorovou delší odlukou od češtiny, považuji za problematický. Hostovský v době, kdy román psal, byl českým autorem žijícím dlouhodobě v cizině, a takový tedy byl i jeho jazyk. Olga Hostovská se při přípravě vydání románu rozhodla (výběrově v některých případech) tuto stránku autorova jazyka potlačovat.

Po představení předchozích vydání textu románu bych nyní ráda načrtla, jak jsem uvažovala při přípravě přítomného vydání (HOSTOVSKÝ 2018). Jako výchozí jsem zvolila první vydání prózy *Půlnoční pacient* (1959). Text jsem převzala se všemi jazykovými zvláštnostmi a soustředila jsem se především na uplatnění stávající pravopisné normy (jde zejména o normalizaci psaní spřežek, velkých písmen a přejatých slov). Vycházela jsem z edičních zásad popsaných v příručce *Editor a text* (EDITOR A TEXT 2006), přičemž jsem usilovala o to, aby úpravy nebyly na úkor náležité interpretace. V následujícím textu představuji aktuální ediční řešení jen v základním obrysu, celkový přehled uplatňovaných zásad včetně příkladů přináší ediční poznámka vydávaného svazku (HOSTOVSKÝ 2018: 445–452).

Vraťme se nyní ke dvěma základním okruhům problémů popsaným výše v pasáži o jazyce románu *Půlnoční pacient*. Přítomné (čtvrté) vydání je ošetřuje následovně: zastaralé působící jazykové prostředky tato edice zásadně zachovává v plné šíři, ve shodě se studií Olgy Hostovské se totiž domnívám, že „sklon k přísně literárnímu vyjadřování“ (HOSTOVSKÁ 1993: 5) byl Hostovskému vlastní. Také nestandardní jazykové prostředky, které se v autorově jazyce objevují vlivem blízkého styku s angličtinou a kvůli odluce od češtiny, tato edice respektuje jako nedílnou součást autorova jazyka. Přestože ze čtenářského hlediska mohou některé neobratné tvary a cizorodá slova působit velmi rušivě, rozhodla jsem se postupovat v tomto směru konzistentně.

V jednotlivých jazykových rovinách tedy edice uplatňuje následující ediční zásady:

V zásadě ponechává hláskovou kvantitu a hláskovou kvalitu slov odchylnou od platné normy: *blázinek, můří, pohunka, přísahal, spasné..., dršťkovou, karbenátek, překročován, scípají, tloušťka... .*

Respektuje zastaralé slovní tvary, jež autor používá: gen. sg. do týlu; dat. sg. manželu, špionu; lok. sg. v ústavě (sg. ústav), ve Washingtoně. Jde o tvary méně frekvencované, ale normativní.

Neobvyklé lexémy a frazémy (viz příklady uvedené výše, v pasáži o jazyce románu) toto vydání nestandardizuje.

Syntaktickou podobu textu ponechává tato edice beze změny, neupravuje pořádek slov, plně zachovává často užívaný genitiv záporový a partitivní a kontaminované vazby.

Mou odpovědí na otázku „Jak vydat román *Půlnoční pacient*“, vytčenou v názvu tohoto příspěvku, je čtvrté vydání románu *Půlnoční pacient* (HOSTOVSKÝ 2018).

PRAMENY:

HOSTOVSKÝ, Egon

1959 *Půlnoční pacient* (New York: Universum Press)

1969 [1959] *Půlnoční pacient* (Praha: Mladá fronta), připravené, ale nedistribované vydání

1997 [1959] *Půlnoční pacient*, ed. O. Hostovská, Spisy Egona Hostovského, sv. 7, (Praha: Akropolis)

2018 *Dům bez pána, Půlnoční pacient*, ed. Štěpánka Pašková (Brno: Host) [1959]

LA PNP, fond Hostovský Egon

1969a Egon Hostovský Miloši Pohorskému 2. 12. 1969

1969b Irena Zítková Egonovi Hostovskému 4. 12. 1969

1970a Egon Hostovský Miloši Pohorskému 13. 2. 1970

1970b Egon Hostovský Miloši Pohorskému 6. 12. 1970

LITERATURA:

DĚTÁKOVÁ, Zuzana

1997 „Jak se ze starého Hostovského stal nový Hostovský“; *Kritická příloha Revolver revue*, č. 8, s. 131–133

EDITOR A TEXT

2006 Editor a text: úvod do praktické textologie, 2. vyd. (Praha – Litomyšl: Paseka)

HOSTOVSKÁ, Olga

1993 „Jazyková stránka Hostovského knih z období jeho druhé emigrace“, *Literární noviny* 4, č. 26, s. 5

1997 „Ediční poznámka“; in Egon Hostovský: *Půlnoční pacient* (Praha: Akropolis), s. 258–262

KOSÁK, Michal

2018 „Lechájim a kyselé jablíčko“; i-kanon.cz, <<http://i-kanon.cz/2018/05/17/lechajim-a-kysele-jablicko/>>, přístup 27. 6. 2018

PAPOUŠEK, Vladimír

2012 „Nezvěstného jsem si mohla přečíst až dvacet let po jeho prvním vydání... Rozhovor s Olgou Hostovskou“ in týž: *Žalmy z Petfieldu: Egon Hostovský, příběh spisovatele dvacátého století* (Praha: Akropolis), s. 153–168

PAŠKOVÁ, Štěpánka

2018 „Ediční poznámka“; in Egon Hostovský: *Dům bez pána, Půlnoční pacient*, ed. Štěpánka Pašková (Brno: Host), s. 445–452

POKORNÝ, Martin

2018 „K edici Egona Hostovského“; i-kanon.cz, <<http://i-kanon.cz/2018/06/21/k-edici-egona-hostovskeho/>>, přístup 27. 6. 2018

